

La noziun «teater» è, dal punct da vista da la scienza dal teater, fitg vasta. Per questa survista illustrativa vegn il focus mess quasi exclusivamain sin il teater litterar. Resguardads vegnan tant il teater d'amateurs sco quel professional en il Grischun.

Il teater d'amateurs, damai da princip il teater da laics, pon ins persquitar enavos en il Grischun enfin en il 16. tschientaner. Las represchentaziuns correspundentas èn documentadas ubain cun registraziuns cronicalicas ubain cun avis en texts dramatics anc conservads. En il 16. tschientaner èn represchentaziuns attestadas surtut en lieus refurmads, spezialmain en l'Engiadina. L'entira cuminanza dal vitg inscena per il pli gieu biblic. Per il temp dals scumbigls grischuns èn documentadas damain represchentaziuns. Quai è segir d'attribuir als temps inquieti, ma er als mandats da morala pli severi. A partir da la segunda mesad dal 17. tschientaner datti ina ferma activitad da teater barocca en la claustra da Mustér, ed er a Zuoz vegnan mussadas comedias baroccas. En il 18. tschientaner cumparan novas furmas dal teater d'amateurs sco passiu en vitgs u gieu da carnaval da cumpagnias da mats. Cun la fundaziun da la Liebhaberbühne da Cuira il 1791 cumenza il temp da las uniuns da teater.¹ 49.01

La Liebhaberbühne da Cuira n'ha betg survivi ditg, ma en sia curta existenza ha ella mussà mintg'onn divers tocs. Suenter ella èn naschidas enfin oz, per il pli en undas, en l'entir chantun bleras uniuns da teater, damai uniuns cun il scopo principal da giugar teater. La pli veglia uniu da teater dal Grischun ch'è anc adina activa è la Societè filodrammatica Poschivo ch'è vegnida fundada il 1852. En tut èn vegnid

identifigadas var 100 uniuns da teater che giugavan u giogan anc adina teater d'amateurs en tudestg, rumantsch u talian. 49.06 Quest dumber surprinda forsa, tant pli ch'el na cumpiglia betg tut las uniuns che giogan teater; betg resguardads èn tut ils teaters d'uniun. En blers lieus han societads da chant, societads da musica u uniuns da giuventetgna mussà represchentaziuns da teater. 49.04, ► 50 Isanzas e sport

Er ils gieu festivi fan part dal moviment grischun da teater d'amateurs. Lur temp da grond success è stà tranter la fin dal 19. tschientaner e la Segunda Guerra mundiala ed ha servì per confermar l'autoaleg dad ina cuminanza patriotica. Ils auturs, cumponists e reschissurs da gieu festivi copiavan gugent musters cumprovads, suandavan tendenzas dal temp e duvravan trics dramaturgics. Lur instruments eran monologs e dialogs, parts da chants chorals e sequenzas da maletgs scenics. Els cumbinavan fragments istorics or dal repertori da la memoria collectiva da las Grischunas e dals Grischuns cun novs highlights rescuverts da las isanzas e da la folclora grischuna. Els lavuravan gugent cun la brama per il passà. Ils eveniments istorics na vegnivan betg citads tenor las funtaunas, ma uschia ch'els purschevan il pli grond nizz en il preschent. 49.05

En ils decennis suenter la Segunda Guerra mundiala avevan ils realisators da gieu festivi anc adina intenziuns moralas u didacticas e giavischavan ina istruzziun istorica; las represchentaziuns vulevan però surtut divertir; il stil era savens patetic, adina intensiv. Ins ha desistì bunamain adina da furmas da represchentaziun avantgardisticas u experimentalas – probablmain era perquai che las acturas ed ils acturs, las choristas ed ils chorists eran – auter ch'èn las rollas principalas –

49.06
Scena or da la represchentaziun dal teater d'amateurs «Il ranver», Sagogn 2012.

49.05
La festa da la Chalavaina cun il gieu festivi dal 1899, qua la scena cun Benedetg Fontana, è stada in dals pli gronds gieu al liber en il Grischun.

49.01

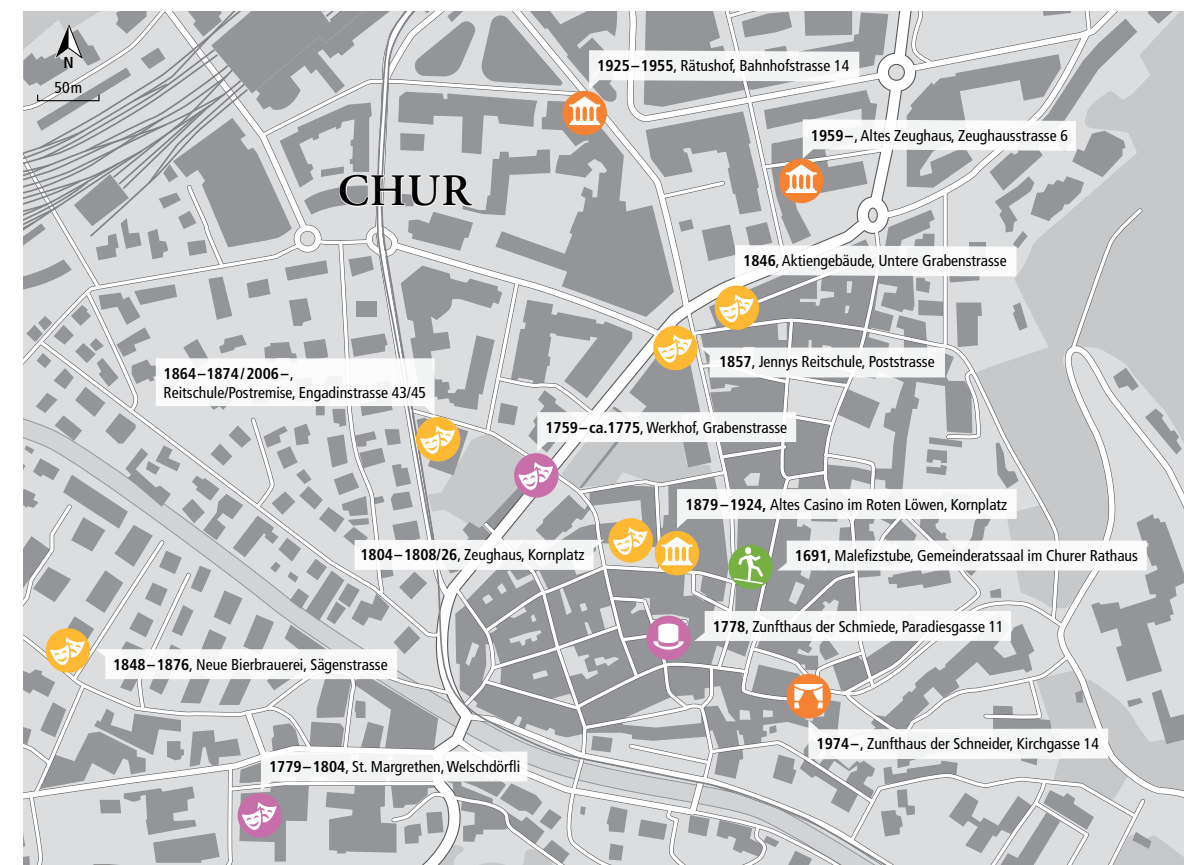
Lieus cun represchentaziuns da teater documentadas, 1500–1800

Per il temp modern tempriv datti bleras differentas cumprovas da producziuns da teater en il Grischun. Questa categorisaziun en different tips da represchentaziuns vul dar ina megra survista, ella na sa basa però betg sin ina retschertga scientifica da las funtaunas. L'avis dal 1791 per Cuira è il medem mument l'entschatta dal moviment da las uniuns da teater en il Grischun.

- 16. tschientaner
- 17. tschientaner
- 18. tschientaner

- ⊕ gieu dal giuvenessendi/gieu da l'anticrist
- ⊕ gieu biblic
- ⊕ gieu da carnaval
- ⊕ gieu sacral
- ⊕ represchentaziun da «Jedermann»
- ⊕ gieu baroc
- ⊕ passiu
- ⊕ gieu burgais

⊕ 1517 Chur	Das jungst gricht	⊕ 1795 Breil	Dertgira nauscha
⊕ 1534 Zuoz	La Histoargia da Ioseph	⊕ 1570 La Punt	Sogn Steivan
⊕ 1541 Chur	Der reiche Mann und der arme Lazarus	⊕ 1744 Mustér	Treis ga perfeigt S. Plazi
⊕ 1542 Zuoz	La Histoargia dalg filg pertz	⊕ 1746 Mustér	Treis ga perfeigt S. Plazi
⊕ 1554 Susch	Judith e Holofernes	⊕ 1584 Zuoz	Hecastus
⊕ 1564 Susch	Joseph	⊕ 1657 Mustér	Trutznachtigall
⊕ 1576 Schlarigna	Naschintscha da nos Salvader	⊕ 1673 Zuoz	Tragicomedia
⊕ 1598 Thusis	Der reiche Mann und der arme Lazarus	⊕ 1674 Zuoz	Resolutiun et grand Constantia da duos femnas
⊕ 1576 Zernez	Praisa da Babilon	⊕ 1722 Lumbrein	Passiu
⊕ 1601 Maienfeld	Belagerung Babilons	⊕ 1741 Savognin	Passiu
⊕ 1602 Bravuogn	Der geistlich Joseph	⊕ 1767 Sumvitg	Passiu
⊕ 1564 Ardez	Las desch eteds	⊕ 1791 Chur	Laienbühne
⊕ 1764 Rueun	Dertgira nauscha		

49.02

Lieus da represchentaziuns a Cuira che professiunists dal teater han duvrà, 1600–2024

Per Cuira datti bleras cumprovas per lieus da represchentaziuns da professiunists dal teater. En il 18. tsch. stevan il vegl Werkhof, ina chasa en il Welschdörfli (St. Margrethen) u il vegl arsenal al Kornplatz a disposiziun a las societads d'acturs ambulantas. Il teater da la citad ch'exista a Cuira pir dapi la fin dal 19. tsch. ha fatg pliras giadas midada. Cun la Klibühni a partir dal 1974 e la Postremisa reanimada il 2006, èn naschidas duas chasas concurrentas.

- 17. tschientaner
- 18. tschientaner
- 19. tschientaner
- 20. tschientaner

- ⊕ represchentaziun acrobats
- ⊕ teaters da sumbriva/striunarias
- ⊕ represchentaziuns da gruppas da turnea
- ⊕ lieus dal teater da la citad
- ⊕ Klibühni

49 bunamain adina laics. Ils gieus festivs en il Grischun satisfaschevan al basegn d'in cuntramodel plain desideri per las realitads d'ina societad en in mund che sa modernisava svelt. La purschida cumpigliava: patria e senn per la cuminanza.² 49.03

Indizis da teaters professiunals en il Grischun avant il 1700 datti enfin ussa be en il context da las fieras da Cuira cun lur acrobats, cumediants, giugaders da marionettas u medis ambulants. A partir dal 18. tschientaner vegnivan societads d'actors ambulants a Cuira per divertir il public cun lur represchentaziuns. Per il pli eran ellas sin turnea durant las sessiuns dal «bundstag» uschia ch'in public pli grond che be la populaziun da Cuira pudeva visitar las represchentaziuns. Enfin ussa èn documentadas sis differentas societads d'actors ambulants ch'han dà ina u pliras giadas ina represchentaziun en la chapitala grischuna: las societads Menninger, Wimpfer, Körber, Schwertberger sco era Rosner, Kübler ed ina gruppa taliana senza num. En il Grischun mussavan ellas surtut cumedias contemporanas, ma era tocs pli serius.³

Cuira ha survegnì pir a la fin dal 19. tschientaner in manaschi da represchentaziuns stabel, cura ch'ils teatrists ambulants Carl e Julius Faust e lur ensemble èn sa chasads en il Casino al Kornplatz. 49.07 A partir dal 1895 era Julius Faust ensemen cun sia figlia Minna Senges-Faust e ses um responsabel per il manaschi da represchentaziuns. Enfin il 1945 ha Minna Senges-Faust marcà il teater da la citad ch'ha fatg midada en il Rätushof en la via da la staziun il 1924. Sut Hans Curjel, ch'ha manà il teater tranter 1945 e 1948, ha Bertolt Brecht inscenà la famusa «Antigone». En l'era da 22 onns da Markus Breitner ha il teater fatg midada dus giadas, il 1955 en il Volkshaus e lura il 1959 en il vegl arsenal a la Grabenstrasse, nua ch'el è anc oz.⁴ Ils onns 1970 era il teater da la citad curt avant il concurs, tranter auter era perquai che la citad ed il chantun subvenziunavan el be cun 180'000 francs.⁵ Differentas emprovas d'adattar ils uraris e las represchentaziuns sco er la grondezza dals ensembles als basegns da la citad han fatg naufragi. Las represchentaziuns da gruppas envidadas èn arrivadas en il teater da la citad pir il 1987 cun l'intendant Georg-Albrecht Eckle.⁶ Las contribuziuns da la citad e dal chantun èn creschidas plaunet: il 2013 ha il teater da la citad survegnì circa in milliun.⁷

La stad dal 1974 è vegnida fundada la Klibühni sco cuntrapol al teater da la citad ch'era en turbulenzas. Ils emprims onns organisava la chasa pli pitschna sias occurrenzas mintgamai durant la pausa da stad dal teater da la citad. La Klibühni generava sias entradas cun collectas, ustarias da stad u er cun festas pli grondas. Da la citad ha ella survegnì l'emprim

49.07 L'emprim teater da la citad da Cuira sa chattava en il Casino al Kornplatz, fotografia tranter il 1885 ed il 1908.

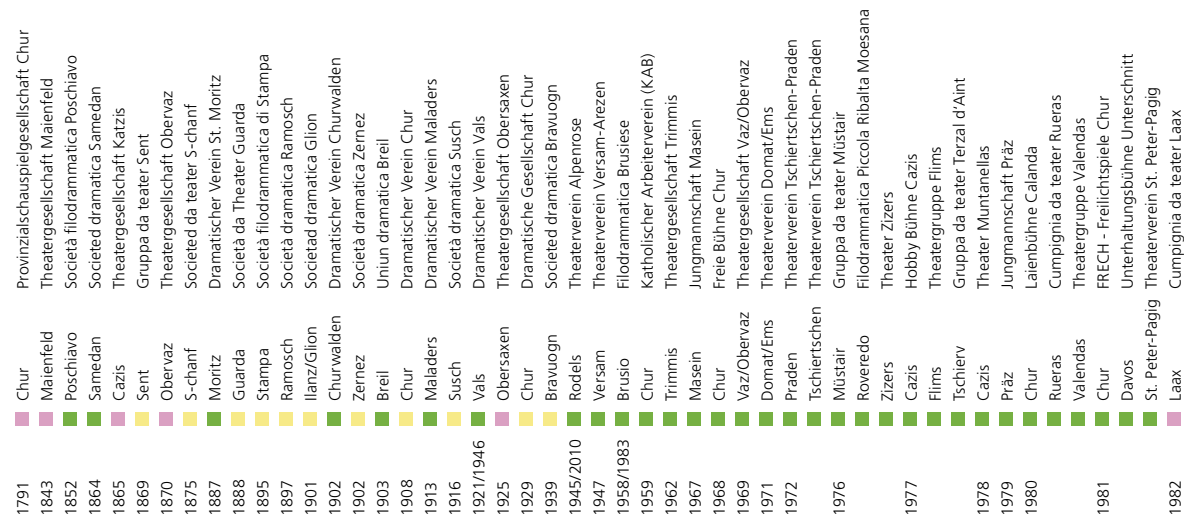
be singulas pitschnas contribuziuns. Pir suenter diesch onns è vegnida creada in'unica plazza subvenziunada da la citad per incumbensas amministrativas.⁸ 49.02

Cun l'Origen Festival Cultural, in teater musical e festival da saut ch'è vegnì fundà il 2006 ed ha ses center a Riom, èsi gartegià a l'um da teater Giovanni Netzer d'establi, er ordaifer Cuira, in teater professiunal che vegn resguardà sin plaun surregional. L'Origen Festival Cultural è oz ina da las pli grondas occurrenzas culturalas dal Grischun.

- 1 Veraguth 2023.
- 2 Röchlisberger 1999.
- 3 Veraguth 2023.
- 4 Gojan 1998, p. 174–186; Badilatti 2005; publicaziun festiva 40 onns Uniu da teater da Cuira 1988.
- 5 Archiv da la citad da Cuira, B II 2.0071.427 (cooperativa da teater Cuira: contribuziun da la citad al teater da la citad, 06-02-1980).
- 6 Jeger 2021.
- 7 Citad da Cuira, rapport da gestiun 2020, Departament BGK, Cuira 2020.
- 8 Jeger 2021.

49.04
Unius da teater en il Grischun, 1791–2024

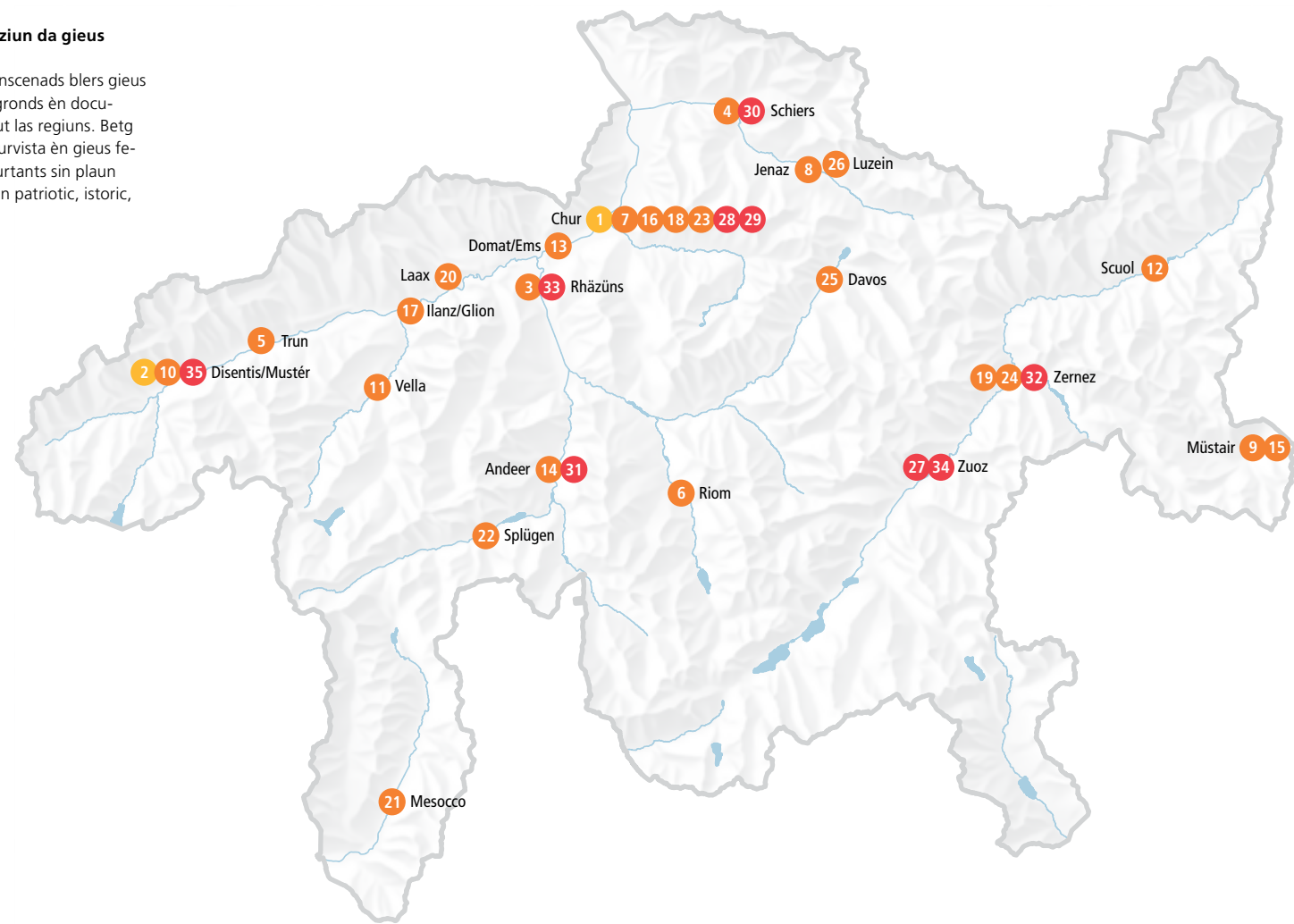
En il Grischun datti unius da teater dapi la fin dal 18. tsch. La glista mussa las unius da teater cun l'onni da fundaziun ch'è enconuscent oz. Las unius marcadadas en verd èn anc oz activas, quellas en pinc èn sa schliadas e tar quellas en mellen n'è la data da fundaziun exacta betg enconuscenta, ma las unius da teater èn documentadas. Tar questas unius correspunda l'onni a la pli veglia cumprova enconuscenta oz.

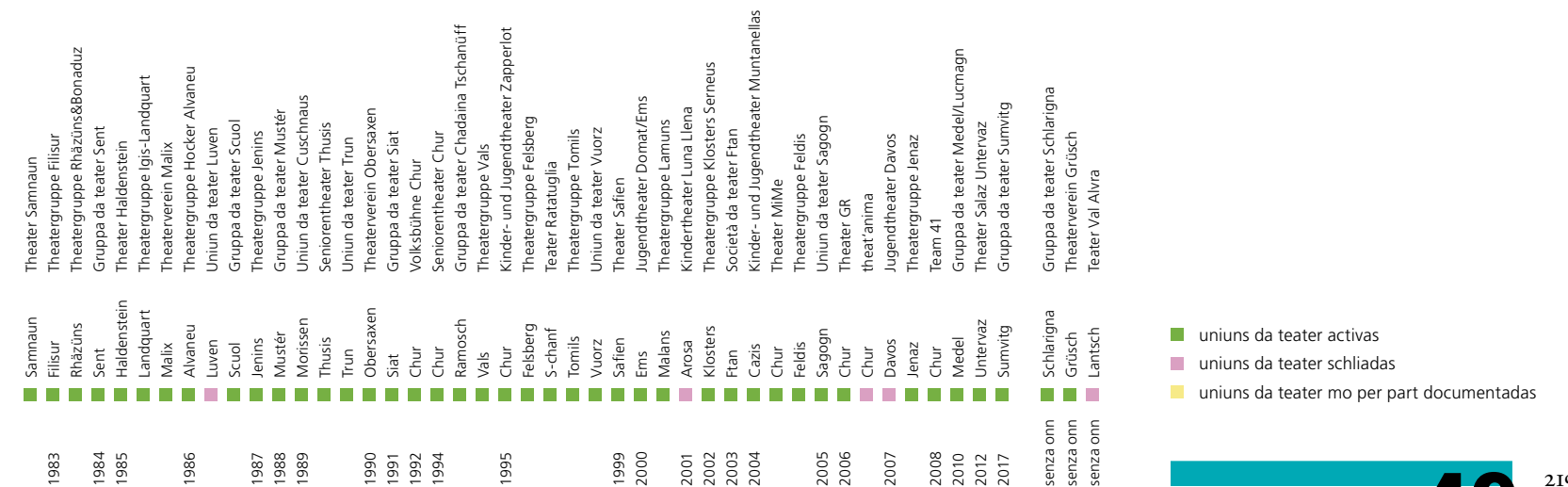
49.03
Lieus da represchentaziun da gieus festivs, 1899–2024

En il Grischun vegnivan inscenads blers gieus festivs. Gieus festivs pli grond èn documentads en bunamain tut las regiuns. Betg resguardads en questa survista èn gieus festivs u gieus al liber impurtants sin plaun local ma senza in cuntegn patriotic, istoric, eroic.

- 19. tschientaner
- 20. tschientaner
- 21. tschientaner

1	Chur	1899	Calvenfeier zum Gedenken an die Schlacht an der Calven 1499	19	Zerne	1967	commemoraziun da la fundaziun da la Lia da la Chadé 1367
2	Mustér	1899	100 onns invasiun da truppas franzosas en la Surselva	20	Laax	1978	550 onns brev da libertad diils «Liber da Laax»
3	Rhazüns	1919	100 Jahre Zugehörigkeit zum Kanton Graubünden	21	Mesocco	1980	500 onns entrada en la Lia Grisca
4	Schiers	1922	300 Jahre Prättigauer Freiheitskampf	22	Splügen	1984	40-Jahr-Jubiläum Verhinderung Stausee Rheinwald
5	Trun	1924	fiasta centenara da 500 onns Ligia Grisca	23	Chur	1985	Eidgenössisches Schützenfest
6	Riom	1929	commemoraziun da la Battaglia a la Chalavaina	24	Zerne	1985	giubileum 2000 onns Retoromania
7	Chur	1949	Eidgenössisches Schützenfest	25	Davos	1989	Zum Jubiläum 700 Jahre Davoser Lebensbrief 1289–1989
8	Jenaz	1949	300 Jahre Loskauf der Acht Gerichte von Österreich 1649	26	Luzein	1999	Prättigau, Davos (Acht Gerichte): 350 Jahre Loskauf von Österreich 1649
9	Müstair	1949	commemoraziun da la liberaziun da la Chalavaina	27	Zuoz	2000	500 onns um da stadi ed umanist Gian Travers
10	Mustér	1949	commemoraziun da l'invasiun franzosa da 1799	28	Chur	2004	200-Jahr-Jubiläum der Kantonsschule
11	Vella	1952	600 onns battagliais al Mundaun ed a Porclas	29	Chur	2007	Festspiel zum 450. Todesjahr des Reformators Johannes Comander
12	Scuol	1952	commemoraziun da la liberaziun da l'Engiadina 1652	30	Schiers	2010	50 Jahre Walserversvereinigung Graubünden
13	Ems	1953	150 onns Grischun en la Confederaziun	31	Andeer	2013	555 Jahre Schamser Freiheit
14	Andeer	1958	commemoraziun da la liberaziun da la Val Schons 1458	32	Zerne	2014	giubileum 100 onns Parc Naziunal Svizzer
15	Müstair	1962	200 ans libertà Val Müstair	33	Rhazüns	2019	200 Jahre Zugehörigkeit zum Kanton Graubünden
16	Chur	1965	Stadtfest 500 Jahre Stadt- und Zunftfreiheit	34	Zuoz	2019	100 onns Lia Rumantscha
17	Glion	1965	commemoraziun 1200 onns Glion/Foppa	35	Mustér	2020	reavertura da la baselgia claustrala S. Martin
18	Chur	1967	Zur Erinnerung an die Gründung des Gotteshausbundes 1367				

- unius da teater activas
- unius da teater schliadas
- unius da teater mo per part documentadas